

NADA VAJS,
Zavod za jezik IFF, Zagreb

FITONIMIJSKE BILJEŠKE

Uzimajući Plinija kao polazište razmatranja, u radu se analizira desetak latinskih fitonima koji su se sačuvali u našim nazivima. Domaćim se nazivima bilja (potvrde iz Simonovića, Šuleka, Haračića), koji predstavljaju krajnji oblik preobrazbe latinskih fitonima u hrvatski, nastoji odrediti put kojim su ušli u naše govore i stručnu terminologiju.

0. Ovim bismo bilješkama željeli ukazati na stanovit broj naših naziva za biljne vrste koji formom izraza nastavljaju latinske (romanske) fitonime, odnosno istaknuti neke romanske (lat. < grč.) elemente sačuvane u našoj fitonimiji, naravno, ne zanemarujući pri tome zapazive rezultate do kojih je moglo doći zbog raznovrsnih recipročnih djelovanja vezanih uz dva lica lingvističkog znaka, a koji se najčešće ogledaju u paretimološkim naslanjanjima izazvanim leksičkom strukturom jezika koji strane elemente nasljeđuje.

Više zbog jednostavnosti i praktičnosti nego zbog nekih drugih posebnih razloga, kao polazište našega istraživanja uzeli smo Plinija (odnosno Index Plinijevih fitonima s identifikacijama koje je uspostavio Jones¹) jer knjige, u njegovu opsežnu djelu *Historia Naturalis*, posvećene biljkama danas ipak predstavljaju najbogatije potvrđen i najbolje sačuvan repertoar latinskih fitonima. Plinijeve su potvrde značajne ne samo kao svjedočanstva njegova vremena već i kao važne potvrde latiniziranih grčkih (i predgrčkih?) fitonima (preuzetih od Teofrasta, Dioskurida, Galena i dr.). A svi ti nazivi predstavljaju zapravo pučke kreacije Antike. Značajan i pouzdan izvor latinskih fitonima pruža i Columella², samo s tom razlikom što je Columelline nazive lakše sustavno identificirati budući da je kod njega riječ pretežito o ratarski i kulturno važnim vrstama koje su toliko opširno opisane obzirom na njihov uzgoj da gotovo ne može doći do nesigurnosti u identifikaciji.

¹ Pliny Natural History, Ed. W.H.S. Jones, Loeb classics, London 1956.

² Columella, De re rustica i najnovije izdanje s prijevodom L' arte dell' agricoltura e libro sugli alberi, Einaudi, Torino 1977.

0.1. Ne pretendirajući na iscrpnost, Plinijevi su nam indeksi naziva poslužili kao polazna točka, a Simonović³, Šulek⁴ i Haračić⁵ kao glavni izvori potvrda za naše fitonime⁶, ili, drugim riječima, kao današnji krajnji oblik na dugom putu preobrazbe latinskog fitonima u hrvatski.

Nasumce izabranih desetak Plinijevih fitonima navest ćemo abecednim redom, a svaka će natuknica započinjati Plinijevom potvrdom s Jonesovim prijedlogom identifikacije, dok ćemo našim fitonimima nastojati odrediti put kojim su ušli u naše govore i stručnu terminologiju.

Osim toga, za naše razmatranje uopće nije važno to što često naš današnji naziv (podrijetlom latinski), odnosno izraz, označava posve drugu "stvar" (tj. biljku) nego izvorni latinski naziv. Važno nam je nastavljanje iste forme izraza bez obzira na tobožnju ili stvarnu različitost referenta koji ionako nitko ne može s apsolutnom sigurnošću utvrditi.

1. *Acacia* (24, 109; 30, 56 i passim) *Acacia arabica*.

Naš naziv *akacija* polučena je adaptacija znanstvenog naziva⁷. Jedini pučki nastavljatelj lat. izraza bio bi, prema Skoku⁸ (1, 19 s.v. *akačija*), *gazija*, naziv na Hvaru i u južnoj Dalmaciji koji označava drugu vrstu istog roda, to jest *Acacia farnesiana*, a preuzeli smo ga iz tal./ven. gdje nalazimo likove *gadia*, *gazia*, koje za Veneciju potvrđuje Penzig⁹ (1,2) i, što je još važnije, Boerio¹⁰ (302). Skok (*n.n.mj.*) ne navodi te najbliže mletačke oblike, već samo mlet.-tršč. *acazia*, *cascia* i *gaggia*. Premda za etimologiju *sensu stricto* uzima egipatsko podrijetlo (Skok *n.n.mj.*), riječ se odlično uklapa u skupinu lat./grč. fitonima s osnovom *ac-/ak* < i.e. **ak-* "bosti" koji se nalaze u nazivima za bodljaste biljke¹¹, a takva je i akacija. Osim ove magučnoti tumačenja, Carnoy¹² (s.v. *acacia*) predlaže i drugu eti-

³ Dragutin Simonović, Botanički rečnik imena biljaka, Beograd 1959. (kraćeno Sim).

⁴ Bogoslav Šulek, Jugoslavenski imenik bilja, Zagreb 1879. (kraćeno Š).

⁵ A. Haračić, Glasnik Hrvatskog naravoslovnog društva, VI, 1891.

⁶ Sve se naše potvrde, ako uz njih nije naveden drugi izvor, citiraju iz Sim.

⁷ Identična je situacija i u drugim jezicima: alb. *akacie*, njem. *Akazie*, franc. *acacia*, tal. *acacia*, engl. *acacia*.

⁸ P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I-IV, Zagreb 1971-1974.

⁹ O. Penzig, Flora popolare italiana, I-II, Genova 1924.

¹⁰ G. Boerio, Dizionario del dialetto veneziano, Venezia 1856².

¹¹ Usp. N. Vajs "Semantizam 'bosti' u fitonimiji", Rasprave Zavoda za jezik 6-7 (1980-1981), 319-337, Zagreb 1982; 330-1.

¹² A. Carnoy, Dictionnaire étymologique des noms grecs de plantes, Louvaine 1959.

mologiju. Usporedba s *ἀκακάλις* "hrastova šišarica" omogućuje razglabanje naziva na prefiks *a-* i e. **gag* "kugla", zbog kuglastih cvjetova (pelazgičko *k* za *g*). Tračko-pelazgički *kak* javlja se i u *κάκτος, κακαλία ἀλικάκαβον*, a sve su to biljke koje imaju bilo cvjetove bilo plodove kuglasta oblika.

2. *Aloe* (27, 14 i passim) *Aloe vera*.

Porodica *Aloe* ima oko 200 vrsta koje rastu u južnoj Africi, otocima Madagaskaru, Socotri i u zemljama istočnog Sredozemlja, a u Evropi je najčešća ukrasna biljka *Aloe socotrina*. Sam latinski naziv grčka je posuđenica (grč. *ἀλόη*) semitskog podrijetla (hebr. *ahālīm*¹³). Naši su nazivi, kao i kod akacije, polučene adaptacije generičkog naziva: *aloe, aloa, aloj, aloja, aloje, alua, aluja*, zatim s protetskim *j* *jaloj, jalopita* (za Bosnu Š 122). Dubrovački naziv *alopatić*, potvrđen u Šuleka (s.v.), ARj¹⁴ 1, 76 tumači kao našu adaptaciju tal. *aloë patica, aloë hepatica*. Ti nazivi u talijanskom ne postoje kao nazivi za biljku, već je to iz starih vremena naziv za lijek koji se dobivao iz aloe, a upotrebljavao se za liječenje bolesti jetre. Potvrdu za to navodi André¹⁵ 24: "*aloe hepatices* (-tis, Marc [ellus, De] *med[icamentis]*), gr. *ἀλόη ἡπατῖτις*: produit de l'Aloes, Pallad[us, De re rustica] 11, 14, 18". I Marzell¹⁶ nam 1, 224 govori o sušenom soku aloe kao lijeku: "Eine alte Kulturpflanze ist die echte Aloe (A. vera) deren eingetrockneter Saft die als Heilmittel bekannte Leberaloe liefert". Istoga bi postanja vjerojatno bio i drugi dio složenice u *-pita* u bosanskom nazivu *jelopita*. Svemu tome mogli bi se pribrojiti i slov. nazivi *lapateka* i *lopatika*. Haračićev cresko-lošinjski naziv *alój* označuje *Agave americana*, no to je za naše zaključivanje irelevantno obzirom na vrlo velik broj vrsta roda *Aloe* i sličnosti vrsta aloe s vrstama agave.

3. *Anesum* (20, 185 i passim), *anicetum* (20, 186) *Pimpinella anisum* stara je kulturna biljka poznata još iz vremena Egipćana, Grka i Arapa, a cijenjena je bila i u srednjovjekovnom ljekarništvu.

Kod naziva za ovu vrstu, kako je riječ o kulturnoj biljci, suočeni smo s dvojnošću izvora. Sjeverni krajevi preuzeli su ih iz njemačkoga, dok je porijeklo primorskih hrv. oblika nesumnjivo Apeninski poluotok. Rijetko ćemo moći na temelju samih fonetskih vrijednosti to podrijetlo utvrditi. Daleko smo u boljem položaju ako su njem. i tal. nazivi različitog gramatičkog roda ili ako nose bilo kakvu dodatnu oznaku. U slučaju naših posuđenica za *Pimpinella anisum* pokazatelj nam može biti diftongacija koju nalazimo u njem. nazivima *Aneiss, Unaiß, Onais, Ohneiss* (Marzell 3, 751-3), a koja se sačuvala i u našim sjevernim nazivima *onajz, onajs, slov. ojež*.

¹³ Sve u Carnoy 18 s.v. *aloe*.

¹⁴ Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I-XXIII, Zagreb 1880-1976. (kraćeno ARj).

¹⁵ J. André, *Lexique des termes de botanique en latin*, Paris 1956.

¹⁶ H. Marzell, *Wörterbuch des deutschen Pflanzennamen I-IV, V Registerband*, Leipzig-Stuttgart 1937-1979.

Ostali nazivi, koji su i najrašireniji, zapravo su poluučene prilagodbe znanstvenog naziva¹⁷, a preuzeli smo ih najvjerojatnije preko njemačkoga: *anis* i varijante *aniz*, *anjez*, *aniž*, *aniš*. U talijanskim oblastima, iz kojih je moguće pretpostaviti posuđivanja gornjih naziva, nalazimo likove *anis*, *anes* (Penzig 1, 353) ili, što je za nas najvažnije, mletački lik *anese* (Boerio 36)¹⁸.

Za hrv. lik *januš* i slov. *janež*, Bezljaj¹⁹ napominje da je protetsko *j* nastalo iz naslanjanja na antroponime *Januš*, *Janež*, dok je Skok (141 s.v. *anason*) mišljenja da smo ih preuzeli iz mađarskoga.

Ostali nazivi iste etimologije, *anason*, *anaton* kao i mak. *anason*, došli su nam preko turskoga *anason* < grč. *ἀνησον*, *ἀνηθον* (Skok n.n.mj.).

4. *Blitum* (19, 99: 117: 123 i passim) *Amaranthus blitum*, *Blitum bonus-Henricus*, *Euxolus viridis* - prema sistematici koju slijedi Simonović, dvije posljednje biljke imaju sustavne naziva *Chenopodium bonus-Henricus* i *Amaranthus viridis*: *Beta* (19, 132 i passim) *Beta vulgaris*.

Dok smo kod prethodnih fitonima bili načistu o lat. izvoru koji je za naše nazive bio jedinstven, kod naziva koji označavaju Gen. *Beta* te sigurnosti nemamo jer je očito da je došlo do miješanja pa i unakrštanja dvaju lat. etima: *beta* REW²⁰ 1063 i *blitum* REW 1173²¹.

Teškoći snalaženja u takvoj situaciji pridonosi i složenost naziva upotrebljivanih u botaničkoj sistematici gdje kao ime za rod postoji samo *Beta* s brojnim vrstama i isto tako brojnim podvrstama, varietetima i formama²².

Blitum, međutim, kao danas validni naziv za rod, kod Simonovića uopće ne postoji, već se taj stari sistematski naziv nadomješta sa *Chenopodium*, ali se *blitum* upotrebljava za označavanje vrste iz Gen. *Amaranthus*.

Izvan svake je sumnje da je naše *blitva* moglo nastati samo iz lat. *blitum* što je očito zbog sačuvane početne skupine *bl-* koja je, među fitonimima iz talijanskih oblasti iz kojih

¹⁷ Lat. *anisum* < grč. *ἀνησον* (za koje Carnoy 27 s.v. *anesson* drži da je "bez etimologije" kao, uostalom, i Chantraine 87, *Dictionnaire etymologique de la langue grecque I-IV*, Paris 1968-1980) preuzela je većina evropskih jezika: njem. *Anis*, franc. *anis*, tal. *aniso*, engl. *anise*, šved. *anis*, češ. *anýz*, rus. *anis*.

¹⁸ Oblik *anese* veoma dokumentirani Penzig ne navodi.

¹⁹ F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika A-J*, Ljubljana 1977.

²⁰ Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch* (kraćeno REW) Heidelberg 1935³.

²¹ Tako u francuskom nalazimo *bette* i *blette* za istu biljku < lat. *beta* i *blitum*, a André (str. 55) navodi i potvrdu s početka 16. st. *bleta*.

²² Za ilustraciju dovoljno je navesti da se *blitva* naziva jednostavno *Beta vulgaris*, dok se za "potrošača" posve različita cikla naziva veoma složenim nazivom *Beta vulgaris v(arietas) rapacea f(orma) rubra* L.

je moguće pretpostaviti preuzimanje, zastupljena samo u abrućeškom *blite* (Penzig 1, 68), dok se furlanski oblik *blede* za naše dalmatinske fitonime ne može uzeti u obzir, a još manje je dopušteno pomišljati na ligurske ili sicilijanske likove *blea* ili *bletti*.

Sačuvanost *bl-* u našem nazivu *blitva* i umetanje *-v-* u dočetak (kao u *murva*, *krišva*, *metva*)²³ mogu samo govoriti o starosti fitonima i o dalmatskom posredstvu u njegovu preuzimanju.

Po našem mišljenju unakršćavanje *beta*×*blitum* (< grč. βλίτων²⁴ = germ. *melde* < i.e. *mel*. "biti mekan", Pokorny 16²⁵) za naše je *blitva* i više nego očito i ono nema veze s uklanjanjem homonimije s imenom drveta *bettula* "breza"²⁶, jer je razlika između referenata toliko uočljiva da od homonimijskog sukoba (*blitva* i *breza*) ne može biti opasnosti, dok je unakršćanje *beta*×*blitum*, zbog prirode referenta i više nego dopustivo i do njega je lako moglo doći.

5. *Brassica* (19, 136 i passim) *Brassica oleracea*; *caulis* (19, 146 i passim) "generally synonymous with *brassica* as a term for a particular type, *kale* *Brassica oleracea acephala*"; *cyma* (19, 137) "the spring sprouts of cabbage or specifically broccoli *Brassica cymosa*".

Zanimljivo i veoma složeno pitanje kako za pučku taksonomiju tako i za etimološka zaključivanja predstavljaju nazivi za povrtne vrste roda *Brassica*. Da su i sistematičari kod toga naišli na složenu situaciju, vidi se i po tome što su svrstali pod jedan sustavni hiperonim (*Brassica*) neuobičajeno velik broj vrsta, varijeteta i subvarijeteta²⁷.

Za pučke denominacije, osim gore navedena tri Plinijeva fitonima, lako je utvrditi još tri latinska botanička termina (u našem slučaju etima) koja smo uključili u ova razmatranja radi upotpunjavanja slike koju nam tako pruža naša pučka taksonomija latinskog podrijetla za vrste roda *Brassica*. Ti su se nazivi kod nas, kao i u drugim narodnim nomenklaturama, očito isprepletali i paretimološki naslanjali jedni na druge. Takvi pučki postupci odražavaju narodne tipove denominacija koji predstavljaju taktičku²⁸ analogiju prema sustavnom tipu skupa (Genus + species + varietas + subvarietas).

Od pet latinskih oblika iz kojih su se razvijali nazivi u romanskim i slavenskim jezicima (*brassica* REW 1278, *caulis* REW 1778, *cyma* REW 2348, *viridia* REW 9367, *broc-*

²³ Usp. Skok 2, 197 s.v. *kriša*.

²⁴ O grč. βλίτων (Hipokrit, Dioskurid, Teofrast) vidi opširnije Chantraine 181.

²⁵ J. Pokorny, *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch*, Bern 1949, ss., usp. i lat. metaforičku upotrebu *bliteus* "fade [comme la blette], insipide, méprisable", F. Gaffiot, *Dictionnaire illustré latin-français*, Paris 1934.

²⁶ Skok 1, 164 s.v. *blitva*.

²⁷ Samo *Brassica oleracea* (B.o.) ima 8 varijeteta i subvarijeteta: B.o. *acephala*, B.o. subv. *laciniata*, B.o. *botrytis*, B.o. subv. *cymosa*, B.o. *capitata*, B.o. *gammifera*, B.o. *gongyloides*, B.o. *sabauda*.

²⁸ Taktičku organizaciju znaka shvaćamo onako kako je definira B. Pottier, *Linguistique générale, Théorie et description*, Paris 1974; str. 32.

cus REW 1319) sistematičari su zadržali jedino *brassica* u hiperonimskoj službi, tj. kao naziv za rod.

Drugi su oblik *caput* "glava", koji je zapravo stari botanički termin i u toj upotrebi sačuvan u većini romanskih jezika, povodeći se za narodnom metonimijskom upotrebom, uzeli kao oznaku podvrste B.o. v(arietas) c a p i t a t a²⁹, a treći su oblik *cyma*, koji je bio i botanički termin (označavao je vrške različitih biljaka ili mlade izdanke grmova i drveća) i fitonim (naziv za proljetne izdanke kupusa koji druge godine izrastu na glavnoj stabljici)³⁰, u znanstvenoj sistematici uzeli za oznaku podvarijeteta B.o.v. botrytis subv. c y m o s a .

5.1. Što se tiče nastavljanja lat. fitonima *brassica*³¹, nema nikakve dvojbe da je to naše *broskva* (s umetnutim -v-, kao i u *blitva*³²). Prijelaz *a>o* govori nedvojbeno o dalmatском posredništvu. Napomenimo usput da je lat. *brassica* podleglo u konkurenciji s nastavljačima lat. *caulis* koje je označavalo "kupus" samo po metonimiji, a lik upotrebljava Caton u sintagmi *brassicae coliculus* i Columella u *brassicae colis*, a nakon toga prevladavaju oblici *colis*, *coliculus*³³, koji su potpuno istisnuli *brassica*.

Ovaj se posljednji oblik sačuvao samo u talijanskom i sicilijanskom³⁴, ali je izvan Romanije, kako tvrdi Meillet³⁵ 75, sačuvan u irskom, velškom i našem *broskva*. Za Meilleta je etimologija grčke (> lat.) riječi nepoznata.

Zanimljivo je primijetiti da se naziv *broskva* upotrebljava za čak 5 različitih vrsta roda *Brassica*³⁶, a prema Šuleku označava i *Peucedanum ostruthium* (što zbog usamljenosti naziva ne mora biti sasvim pouzdano). Ostale su varijante *broška*, *broščica*, a složeni nazivi *broskvena glavatica* i *broskvena ripa* (koji i ne moraju biti pravi pučki nazivi, već knjiške sintagme).

²⁹ Karakterističan izgled te povrtnice vidljiv je i u hrv.-srp. nazivima: *glavati kupus*, *glavato zelje*, a što je najvažnije i u pučkoj leksiji *glava kupusa*/*glava zelja*. Ista je forma sadržaja npr. i u njem. *Kopf-Kohl*, franc. *chou pommé*, *chou de pomme*, polj. *kapusta głowiasta*, češ. *kapusta glavata*, *hlvkogé zelé*, itd.

³⁰ Usp. André 111 s.v. *cyma*.

³¹ Carnoy (53 s.v. *brasce*) je mišljenja da se lat. *brassica* naslanja na grč. fitonim *βράσκη* (glosa kod Hesihija) za koji se pretpostavlja da je bio u upotrebi kod južnotalijanskih Grka upravo za B.o. Ni Chantraine ni Frisk (Griechisches etymologisches Wörterbuch I-II, Heidelberg 1960) taj oblik uopće ne navode.

³² Usp. gore 4.

³³ Za mlade vrške kupusa upotrebljavalo se i *cyma* i *cymosa* uz *caulis* (cf. Columella 12, 7.1-5 i André 77 s.v. *cauliculus*).

³⁴ V. REW 1278.

³⁵ Dictionnaire étymologique de la langue latine, Paris 1959.

³⁶ B. napus, B.n. rapifera, B. oleracea, B.o. acephala, B. rapa.

5.2. Drugi je lat. oblik, *caput*, u antičko vrijeme bio izraziti botanički termin i označavao je (kod Plinija, Virgilija, Katona, Columelle) dijelove biljke koji se nalaze na njezinu gornjem ili krajnjem dijelu ili dijelove koji su ispupčeni ili okrugli (kao pupoljak, cvijet, plod, lukovica i napose glava kupusa)³⁷, ali taj termin nije u latinskom označavao određenu vrstu biljke kao što je bio slučaj s *cyma*.

Kad smo kod semantizma "glava", nameće nam se da raspravimo i pokušamo točnije odrediti, ako ne strogu etimologiju, a ono barem odnose koje podržava naš najrašireniji termin za B.o., tj. *kupus*. U pitanju porijekla toga naziva ni Berneker (kojega preuzima Marzell), ni Skok nisu u pogledu filijacije oblika i njihovih ishodišta dokraja eksplicitni.

Ako počnemo od likova koji ne predstavljaju problem, naglasit ćemo očito preuzimanje slov. lika *kapus* iz njemačkoga. Za njemačke likove kod Marzella nalazimo slijedeće potvrde: *kabuz*, *capuz* (11-13. st.), *kappus* (12. st.), srvnj. *kappaz* i noviji dijalektalni oblici *kabbus*, *kabuss*, *kappüsa* i sve ih izvodi iz srlat. pl. *caputia*.

Isto nam tako ne predstavlja problem ni dalmatinski oblik *kàpuc* (*kapùc*)³⁸ koji je očito preuzet iz mlet. *capuzzo* (Boerio 135-6). Prema Skoku (*n.n.mj.*), taj bi lik morao potjecati od deminutiva na *-uceus* < lat. *caput*. Međutim, mišljenja o provenijenciji samog tal. naziva *cavolo cappuccio* kod talijanskih se lingvisti razilaze. Migliorini-Duro ga izvode iz *cappuccio* < *cappa* "kapuljača, kukuljica", jer i sama biljka doista podsjeća na zakukuljenu glavu, dok ga Prati izvodi iz nepotvrđenog oblika **capuccio* (opet deminutiv od *capo* "glava") koji se paretimološki naslonio na *cappuccio* "kapuljača". Battisti-Alessio navode piemont. *gabüs*, lombard. *gambüs*, emilijski *gabus* i ti se oblici naknadno povezuju s *cappuccio*, ali im autori DEI jasno ne navode podrijetlo. Navedene dijalektalne forme poklapaju se sa starim tal. oblicima *gambugio* (14. st.), zatim *gabus*, *gabuso* koji su imali isto značenje. Najvjerojatnije bi trebalo poći od tih oblika da bi se riješila etimologija te riječi, a valja voditi računa i o franc. *cabus* (provansalskog podrijetla) koji se izvodi iz lat. *caput* (ali se nikako ne može izvoditi iz tal. *cappuccio* jer je *cabus* potvrđeno već 1256, a tal. oblik tek u 16. st.). Tada bi paretimološko naslanjanje na *cappuccio* bilo sekundarno. No dijalektalni tal. likovi *gambugio*, *gabuso* time nisu ni do danas na zadovoljavajući način riješeni³⁹.

No, za nas je najzanimljiviji oblik *kupus* za koji ne možemo reći da je do kraja etimološki razriješen, a iz Skokova članka *kapùc* (2, 43), gdje se govori o književnom liku *kupus*, ne može se dobiti jednoznačan odgovor na pitanje odakle smo taj lik preuzeli, jer Skok doslovce tvrdi: "Mjesto tog oblika [sc. *kòpus* (Žumberak, izraz u igri svinjkanja)] veoma je raširen kupus m.". Formulacija *mjesto tog oblika* nikako ne može predstavljati etimološko izvođenje, pa nam je *kupus* u striktno etimološkom smislu i dalje neja-

³⁷ V. André 71 s.v. *caput*.

³⁸ Skok 2, 43 s.v. *kapùc*.

³⁹ Za ova navođenja usp. najnoviji talijanski etimološki rječnik Cortelazzo-Zolli, *Dizionario etimologico della lingua italiana I-II*, A-C, D-H, Bologna 1979-1980. (kraćeno DELI); str. 201 s.v. *cappuccio*.

san, a Skokovi zajedno postavljeni semantizmi "broskva, cvjetača, kavolin, prokula, zelje (ŽK), cavolo capuccio", kao ni navođenja vremena i govora u kojima se taj lik upotrebljava ("15.v. štokavci, istočni čakavci, Vuk, Dubrovčani i bug.") traženom rješenju ništa ne pridonose. Za Belostenčev naziv *kupust* Skok (2, 43) drži da *-t-* potječe iz kllat. *composita*, a unakrštanjem s *kapus* nastali su nazivi *kapusta*, slov. *kapûsta*. Drugim riječima, "u hrv.-srp. unakrštise se dva romanizma *cappuceu* m i *compos(i)ta*" (Skok n.n.mj.).

Značajno je, međutim da ARj (Budmani) vrlo pomnjivo dijeli u tri natuknice *kapusta* 4, 850, *kombost* 5, 238, *kupus* 5, 807-8, pri čemu za ovaj posljednji izričito tvrdi "riječ je romanska ... može biti došla preko njemačkoga jezika". Prikloili bismo se tom mišljenju kako iz geografskih tako još više iz samantičkih razloga, jer nam je daleko lakše pretpostaviti romansko podrijetlo hrv.-spr. *kupus* koje, po našem mišljenju, nastavlja semantizam "glava", a i obzirom na sam referent mnogo je prihvatljivije nego povezivanje sa semantizmom "kapuljača", a da i ne govorimo o upravo očitij neprihvatljivosti tumačenja da bi se rod mogao nazvati po pridjevu *composita* ili da bi naziv za jelo pripravljeno s kupusom kao jednim od glavnih sastojaka mogao postati generički naziv. Ukratko, dijelelimo mišljenje trećeg članka u ARj, da je riječ *kupus* romanska, da predstavlja jedan od članova brojne latinske obitelji *caput*, gdje je dočetno *-s* moglo nastati od srlat. plurala⁴⁰ ili brojnih izvedenica na *-eum*, *-ium*, itd., koje nam obilato navodi Du Cange⁴¹ 3, 155-6, ili pak nekog oblika čije je ishodište bilo u mletačkom ili njemačkom. Koji je to oblik, uz ovako šturo poznavanje ispitivane riječi, nismo kadri s odlučnošću ustvrditi.

5.3. Kao što smo na početku naglasili, lat. *caulis* kao botanički termin imalo je brojne fitonimijske nastavljaje u romanskim, germanskim i drugim jezicima. Naše smo nazive za razne vrste roda *Brassica* primili preko njemačkoga i talijanskoga.

U latinskom je *caulis* označavalo u prvom redu stabljiku biljaka, a napose šparoge, mlade loze, a metonimijski se upotrebljavao i kao naziv za kupus⁴² u čamu je latinski slijedio semantički razvoj grč. izvedenica od osnove *καυλ-* kojoj je osnovni semantizam "stabljika"⁴³. Iz tog su se oblika razvijali brojni jednosložni romanski oblici, kako romanjolski *kol*, franc. *chou*, kat. i šp. *col*, kao i engl. *cole*, njem. *Kohl*, a tako i dvosložni za koje Meyer-Lübke pretpostavlja polazište *caulus* REW 1778.2, a među kojima je najreprezentativniji i za nas najznačajniji tal. *cavolo*. U talijanskom je nastala složenica *cavolfiori*, a odatle su se, i zbog širenja uzgoja te biljke kojoj je domovina doista Italija, razvijali nazivi u franc. *choufleur*, španj. *coliflor*, engl. *cavolfiore*, njem. *Karfiol*.

⁴⁰ Za pretpostavljeno **capucius*, v. kod Salvionija i Dieza koje navodi REW 1778.2.

⁴¹ Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis* I-X, 1883-1887, reprint izdanje Graz-Austria 1954.

⁴² REW 1718 postavlja *caulis* = "Kohl".

⁴³ Usp. Liddell-Scott 9316 (A Greek-English Lexicon, With a Supplement, Oxford 1968) i eksplicitnije Chantraine 506: "Tige, notamment pour les herbacées par opposition à *στέλεχος* qui se dit des troncs d'arbres... D' où nom de certains légumes comme le chou (com)... " Za upotrebu kao lat. oznake za "kupus" vidi kod Columelle (10, 129; 10, 369).

5.3.1. Iz južnonjem. naziva *Kehl, Köl, Kël*⁴⁴ preuzeli smo naš naziv *kelj*⁴⁵ koji se upotrebljava za B.o. acephala i B.o. sabauda, a u složanicama *kelj jesenji* za B.o. acephala i *kelj modri* za Beta vulgaris cicla.

5.3.2. Kad je riječ o nazivima za B.o. gongylodes: *keleraba, keljaraba* (Slavonija 18. st.), slov. *kolaraba, koleraba, koraba*, Skok⁴⁶ je mišljenja da smo oblik *koraba* preuzeli iz njemačkoga⁴⁷ (*Kolerabi, Kohlrabe, Kohlrübe*), a likove *keleraba, keljaraba* preko mađarskoga *kalaráb; kalerab*⁴⁸ (koji ih je dakako preuzeo iz njemačkoga). Međutim, u njemačkom postoje i oblici *Kelrübén, Keltrabl, Kelrabe*, pa nije isključeno da smo *keleraba* također preuzeli preko njemačkoga, a *keljaraba* je u adaptaciji njem, naziva moglo predstavljati naslanjanje na već postojeću posuđenicu *kelj*. Likovi *koleraba*, što ga navodi Pančić za Srbiju, i slov. *kolaraba*, po našem su mišljenju preuzeti iz njemačkoga gdje nalazimo razne dijalektalne potvrde: *Kollerabe, Kalerâp* (Marzell 1, 655).

Za lik *kavorada*⁴⁹, Skok⁵⁰ se nadovezuje na Šulekovo mišljenje o talijanskom porijeklu i tumači to ovako: "Taj je [sc. *cavoli rape*] izmijenjen u *kavorada* (Šulek) <*cavolrapa* na osnovi disimilacije *v-p > v-d* i sa *lr > r* kao u *koraba*".

5.3.3. Nazivi za B.o. botrytis subv. cauliflora dijele se u tri skupine. U prvu ulaze imena koja potječu iz tal. *cavolo*, u drugu, nazivi koje smo preuzeli preko njem, *Karfiol*, a u treću skupinu, koja ujedno predstavlja i etimološki novu grupu, ulaze nazivi izvedeni iz tal. *broccolo*.

5.3.3.1. Nazive *kavolin, kaulin* koji su poznati samo u južnoj Dalmaciji, a prvenstveno u Župi Dubrovačkoj, preuzeli smo iz tal. *cavolo*, dok je dem. lik mogao nastati bilo na jednoj bilo na drugoj strani, jer je dem. morfem *-in* i kod nas bio produktivan.

5.3.3.2. Iz njem. *Karfiol* (< tal. *cavolfiore*) preuzeli smo nazive *karfiol, karfiolo*, slov. *karfiole, karfijola*. Zbog karakterističnoga izgleda i asocijacije na cvijet (zbog bijeložučkaste boje mesnatog cvata koji je u kontrastu sa zelenim lišćem koje ga okružuje, ili zbog toga što je, umjesto glavice kao u obična kupusa koja je lisnata, ovdje riječ o mesnatoj glavici koja

⁴⁴ Usp. Marzell 1, 649.

⁴⁵ Usp. Skok 2, 73 s.v. *keleraba*.

⁴⁶ N. n. mj.

⁴⁷ U njemačkom je u 17. st. preuzet talijanski pl. oblik *cavoli rape*.

⁴⁸ Usp. rum. *calarabă, caralabă*.

⁴⁹ To Šulek donosi prema ispisu (što mu ga je poslao Dragutin Parčić) pridodanih imena knjizi "Herbario nuovo di Castore Durante", Venezia 1717, što ih je sakupio neki svećenik rodom iz Cresa, ali koji je službovao u Kranjskoj i Istri. Tako da se ne može pouzdano znati gdje se govorila *kavorada*.

⁵⁰ 2, 73 s.v. *keleraba*.

je zapravo cvat) nalazimo i domaće prozirne nazive s istom organizacijom sadržaja kao i u alloglotskim nazivima⁵¹: *cvatuće zelje, cvijetni kupus, cvitati kupus, cvjetača*.

5.3.3.3. Treća skupina naziva *prokula, prokule, lisnata prokula* za B.o.b. cauliflora istog je postanja kao i nazivi niže navedeni pod 5.4.

5.4. Likovi izvedeni iz tal. fitonima *broccolo (broccoli)*⁵², koji predstavlja dem. od *brocco*⁵³ a potječe iz lat. pridjeva *broccus* (REW 1319) "sporgente", "oggetto puntuto"⁵⁴, označavaju samo podvrste *Brassica oleracea*: *prokulica, prokolac* (B.o. gemmifera), slov. *brokola, brokule* (B.o. botrytis cymosa), kao i nazivi navedeni pod 5.3.3.3.

5.4.1. Plinijev je lik *cyma* Jones, ovisno o kontekstu u kojem se upotrebljava, identificirao kao fitonim za B. cymosa i kao botanički termin ali samo za proletne izdanke kupusa.

Kod Columelle (10, 128-130) se također lik *cyma* (i var. *cymosa*) pojavljuje i kao bot. termin i kao oznaka za određenu vrstu biljke - prokulicu⁵⁵.

Carnoy (100, s.v. *cyma*) drži da je grč. *κῦμα* (što je i etimon za lat. *cyma*) kod Teofrasta značavalo "jeunes pousses spécialement de 'chou'", ali da u latinskom *cyma* dobija šire značenje i označava nadasve "des extrémités de végétaux, des 'cimes' ". André (111, s.v. *cyma*) navodi potvrde za značenje i upotrebu toga termina. Prvotna je uporaba kao i u grč. za "tigelle poussant la seconde année et les deux suivantes, au printemps seulement, sur la tige principale de toutes les espèces du Chou", a kasnije je označavao "extrémité des tiges de diverses plantes" i "sommité des pousses nouvelles des arbres et arbustes".

Nastavljače lat. *cyma*, odnosno njegova deminutivnog oblika *cymula* nalazimo kod nas u dalmatoromanskom liku (s prvom palatalizacijom) *čimula* (potvrđeno u Mikaljinu i Stullijevu rječniku) "vršika od trave, od kupusa", u (zapravo pleonastičkoj) dem. izvedenici *čimulica* kao i u dijelaktalnoj potvrdi s Dugog otoka *čimulica* "cvijet zelja u proljeće"⁵⁶. Vidimo, dakle, da je značenje isto kao i u talijanskom i da označava dio (tj. izdanak) određene biljke (tj. kupusa) koji raste u određeno vrijeme (tj. u proljeće).

⁵¹ Usp. njem. *Blumenkohl*, dan. *blomkål*, šved. *blumkål*, ngr. *ἀνθοκράμβη*, češ. *květák, květník, květná kapusta*, rus. *cvetnaja kapusta, cvětu`a*, fin. *kukka(is)-kaali*.

⁵² Taj je lik preuzet u većini evropskih jezika: franc. (*chou*) *broccoli*, engl. *broccoli*, dan. i šved. *broccoli*, ngr. *πρόκολο*, polj. *brokuła, brokuly*, rus. *brokkoli* (Marzell 1, 656).

⁵³ Usp. Skok 1, 216-7 s.v. *brđka* 2.

⁵⁴ Usp. DELI 165 s.v. *brocco*.

⁵⁵ Gotovo istu upotrebu kod njega ima i *caulis*, dok je jedino *brassica* uvijek fitonim.

⁵⁶ V. Skok 1, 265 s.v. *čima* i ARj 2, 26.

5.5. Preostaje nam posljednja skupina naziva za koju se svi slažu da joj je etimon vlat. **viridia* REW 9367.2 < kllat. *viridia* n.pl. < *viridis* "zelen"⁵⁷. Nazivi *vrza*, *vrzak*, *vrzina*, *verzota* (Š) potvrđeni za Dalmaciju i Slavoniju, *vršina* (Sim) za Bosnu i Hercegovinu preuzeti su iz tal. gdje nalazimo potvrde *verza* (*verze*), *verzeta*, *verzotto*, *verzerave* (Boerio 790, Penzig 1, 77) koje se izvode iz lat. *viridis*⁵⁸, ali se ni paretimološko naslanjanje posljednjeg lika na *vrh*, *vršina* ne može isključiti (v. istoznačno *cyma*).

Ista forma sadržaja izražena je u našem vrlo raširenom nazivu *zelje* < *zelen* (Skok 3, 648-9 s.v. *zelen*).

6. *Cepa/caepa* (19, 101 i passim) *Allium cepa*; *alium* (10, 157 i passim) *Allium sativum*, *ascalonia* (19, 101) *Allium ascalonicum*.

Od latinskih naziva za *luk* potvrđenih u Plinija najbrojniji su složeni nazivi s *cepa* među kojima on razlikuje dvije vrste obzirom na prehrambenu upotrebu: *c. conditoria* i *c. capitata* a ova posljednja sadrži sve ostale: *c. Africana*, *c. Alsidenā*, *c. Ascalonia*, *c. Cnridia*, *c. Cretica*, *c. Cypria*, *c. Gallica*, *c. setania*, *c. Tusculana*⁵⁹. Drugi je naziv *allium*.

6.1. Od lat. *cepa* (REW 1817) u romanskim se jezicima (osim u rum. *caepa*) i u alb. *kepë*, *gепë*, nisu razvili nazivi za crni luk, već za druge vrste luka: franc. *cive*, prov. i kat. *ceba*. Od vlat. dem. oblika *cepulla* (REW 1817) nastali su nazivi za *Allium cepa*: tal. *cipolla*, prov. *cebola*, kat. i španj. *cebola*, a kod nas *kapula* (usp. velj. *kapul* potvrđen u Bartolija). *Kapula* je riječ koja se uzima kao najbolja ilustracija dalmatskog tretmana za tri glasovne pojave: *c* zadržava velarnu vrijednost ispred *e*, intervokalno *-p-* se ne sonorizira, i, najzad sačuvano u⁶⁰. *Kapula* i *kapùla* danas su posve uobičajeni nazivi u Dalmaciji za crni luk (A. *cepa*), a za drugu se vrstu luka (bijeli luk, A. *sativum*), koji je zajedno s onim prvim jedan od najčešće upotrebljivanih začina u svakodnevnom kuhanju i prehrani uopće, upotrebljava neobilježeni naziv *luk*.

6.2. Za slov. nazive *čebul*, *čebula* (*Allium cepa*), *čebulinka*, *čebulovec*, *čebulček* (*Scilla bifolia*), *čebul morski*, *čebulica morska* (*Urginea maritima*), *čebulca poljska*, *čebulica pasja* (*Gagea lutea*), *čebulovec*, *čebulček višnjevi*, *čebulinka* (*Scilla bifolia*) Bezljaj (1, 76 s.v. *čebula*) pretpostavlja mogućnost utjecaja lat. ven. *cebolla* (sic!)⁶¹ kao i svnjem. *zibolle*, *zebulle*, *zwebbole*, ali nazivi u oba jezika imaju zajedničko lat. podrijetlo⁶².

⁵⁷ Usp. Skok 3, 633 s.v. *vrza*; 2, 73 s.v. *keleraba*.

⁵⁸ Istog su postanja i njem. nazivi *Wirsig*, *Wirsing* (Bavaraska), *Wirz*, *Werz* (Švicarska), engad. *verza*, rum. *varza*, šved. *vursingkal*, *versingkal*, rus. *virzina*, fim. *virsinki* (Marzell 1, 647).

⁵⁹ Usp. André 80 s.v. *cepa*.

⁶⁰ Usp. Skok 2, 44 s.v. *kapùla*.

⁶¹ Kod Boerija 159 *ceola* "cipolla rossa o bianca".

⁶² Jedino je već u stvnjem. riječ bila shvaćena kao *Zwie-bolle* "dvostruka glavica/lukovica", što je ujedno i pučka etimologija za današnji njem. *Zwiebel* (Usp. Duden, Etymologie 788).

6.3. Naziv izveden iz tal. *cipolla* (< vlat. **cepulla*) *čipula pasja* ne označava jestivi luk već vilin luk (*Muscari comosum*) koji se i u Plinija naziva *cepa canina*. Drugi složeni naziv za tu biljku u kojem se javlja romanska sastavnica *kapula* jest *divlja kapula*, a morska kapula označava prostren (*Urginea maritima*). Sve te biljke kao, uostalom, i rod *Allium*, pripadaju porodici Liliaceae koje su "trajnice... obično s podzemnom stabljikom (podanak ili lukovica)"⁶³, dakle jedan dio biljke, u ovom slučaju korijen, nalikuje na luk.

6.4. Nazivi *skalonja*, *škalonja*, *škalfuna*, *škanjola*, *škanjula* za ljutiku (*Cepa ascalonicum*) preuzeti su preko talijanskoga *scalogno* < lat. *ascalonia (cepa)*⁶⁴, što znači zapravo "luk iz Ascalona - starog grada u Palestini".

7. *Cicer* (18, 124 i passim) *Cicer arietinum*; *cicercula* (18, 124 i passim) *Lathyrus sativus*; *securiclata* (18, 155) *Securigera coronilla*.

U veoma brojnu porodicu mahunarki (*Leguminosae*) ubrajaju se i rodovi *Cicer*, *Lathyrus*, *Securigera* kojih ćemo nazive promotriti zbog zanimljivosti nastavljanja latinskih (< grč.) naziva, formalnog naslanjanja domaćih naziva na strane i njihovo međusobno preklapanje.

7.1. Za *Cicer arietinum* nazivi se mogu *grosso modo* podijeliti na dvije grupe. Jedni su izvedeni iz osnovnog domaćeg leksema *slan-* (govori se uglavnom u južnog Dalmaciji i na otocima): *slanutak* (Hvar, Korčula), *slanić* (Dubrovnik), *slani grah*, *slanica*, *grah slanutak*, *bijeli slani grah*.

Druga je skupina izvedena iz lat. *cicer*⁶⁵, no put kojim smo primili naše nazive *čič*, *čic*, *čiček*, *čičak*, *čičerka* (slov.), *kihra* (slov.) nije za sve oblike dokraja jasan.

Nedvojbeno je da je slov. *kihra*, kako navodi Bezljaj (1, 63 s.v. *cicer*), preuzeto preko njemačkoga gdje nalazimo srvnjem. *Kicher*, stvnjem. *chichirra* (koji dakako potječu od lat. *cicer*). Za druga dva slov. naziva *čičerka*, *čičerika* Bezljaj (*n.n.mj.*) pretpostavlja tal. *cicercchia* (< lat. *cicercula*) koji označava *Lathyrus sativus* i *Pisum sativus* (u upotrebi na jugu Italije). Za ostale oblike *čič*, *čic*, *čiček*, *čičak* Bezljaj (*n.n.mj.*) drži da se ne može pouzdano tvrditi kako su ušli u naše govore i da su potrebna detaljnija istraživanja.

Ni Skokovo (1, 249) navođenje oblika i njihovo povezivanje znakom jednakosti ne baca mnogo više svjetla na to pitanje: "*čičerka* f (također slov.) 'cicer minutum' = *čičerka* (Dalmacija, Pavlinović) 'sočivo poput leće, koje se melje i od njega naraste kruh' = (odbacivanjem *-erka*) *čič*, gen. *čičà* (Rab, Vrbnik) 'slanutak, tal. *cece*> krč. rom. *čič* (prema Bartoliju posuđeno iz hrv.)' ". Po našem mišljenju hrv.-srp. nazivi *čič*, *čic* koji se govore na Cresu i u Istri za *Lathyrus sativus* posuđeni su iz talijanskoga (u Toscani nala-

⁶³ Domac, Ekskurzijska flora Hrvatske i susjednih područja, Zagreb 1967.

⁶⁴ Usp. Skok 3, 255 s.v. *skalonja*.

⁶⁵ Iste su etimologije i nazivi u ostalim jezicima: alb. *qiqër*, niz. *keker*, engl. *chick pea*, franc. *pois-chiche*, dan. *cicerert*, *kiker*, šved. *kikeärter*, *kickerärt*, polj. *cieciorka*, rus. *cicer*, slovač. *cisara* (Marzell 1, 986).

zimo *cece* a u Abruzzima *cece*, *cice picche*, *cicio*), a oblici na *-ak*, *-ek*: *čičak*, *čiček* naše su normalne deminutivne tvorenice ovisno o dijalektu gdje se govori.

7.2. Ostajući i dalje u krugu lat. oblika *cicer*, držimo da je on sačuvan zahvaljujući dalmatskom posredstvu i to sa sačuvanom velarnom vrijednošću *-ce-*. To je vidljivo u nazivu *sikirica* (*Securigera securidaca*) koje može biti pučka prilagodba i naslanjanje oblika *cicer* na *sikira*, no moguće je pomišljati i na ikavsku realizaciju jednog *cicerica* (v. slov. *čičerika*) koje se kod nas naslonilo na *sikira* zbog plosnatog i oštrog (zubolikog⁶⁶) oblika sočivice.

I u sistematici je *sjekirica* zbog takva oblika sočivice nazvana *securigera* (< lat. *securiger* "onaj koji nosi sjekiru"), a kod Plinija (18, 155) nalazimo naziv *securiclata* koji je Jones identificirao kao *Securiger coronilla*.

Manje je vjerojatno pomišljati na prasrodnost hrv. oblika koji imaju leksem *sjekira* sa lat. *securis* "sjekira", jer nazivi za biljke ne idu u istu kategoriju kao obični apelativi. Znademo da za neku biljku može postojati mnogo varijanata ali i različitih naziva, ovisno o konceptualizaciji. Ako se u tom pravcu razmišlja o etimologiji naziva *sikirica*, *sikirača*, *sjekirica*, tada bi se moglo reći da su to originalni hrvatski nazivi, inspirirani oblikom ploda, koji su se u ikavskim govorima u formi izraza prilagodili refleksima od [ciker] ili [kiker].

8. *Cichorium* (19, 129 i passim) *Cichorium intybus*.

Nazivi za vodopiju ili žutenicu koji nastavljaju srlat. *cichorea* < lat. *cichorium* < grč. *κίχόριον*⁶⁷ veoma su brojni u pučkoj taksonomiji. Iako bi se zbog prehrambene vrijednosti same biljke (lišće je cijenjeno kao salata ili kuhano) i njezine ekonomske važnosti (od prženog se korijena dobiva kavni nadomjestak) moglo pretpostaviti da je fitonim kulturna riječ⁶⁸, o čvrstoj implantaciji u narodnim govorima svjedoče varijante: *cikorija*, *cilkorija*, *čikori(j)a*, *čikora*, *čihora*, *cigura*, slov. *cikurka*. Potvrda iz Jambrešića⁶⁹ *cukorija* pokazuje nam kako se pučkom prilagodbom naziv *cukorija* naslonio na naš stari germanizam *cukor*⁷⁰ < njem. *Zucker*⁷¹ "šećer".

⁶⁶ Sličnu sliku sadržaja nalazimo i u stranim nazivima: njem. *Platterbse*, franc. *pois carré*, *bélo den* (= *belle dent*), španj. *diente de muerto*, tal. *dente de vecia* (ven.), *pisselo quadrato* (tosk.) (Penzig 1, 261).

⁶⁷ Za taj i još neke druge grčke likove *κίχορα*, *κίχόρη* Frisk (1, 862) ne daje etimologiju.

⁶⁸ Što je pak vidljivo iz naziva u drugim jezicima: rus. *čikorij*, češ. *čikorie*, *čikorka*, polj. *cykorya*, rum. *cicoare*, *čikorie*, tal. *cicoria*, franc. *chicorée*, engl. *chicory*, dan. *sikorie*, niz. *succoreije*, šved. *čikorieört* (Marzell 1, 996).

⁶⁹ Jambrešić A., *Lexicon latinum interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica locuples*, Zagreb 1742.

⁷⁰ Belostenec J., *Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatium aerarium ...*, Zagreb 1740; s.v. *czukor*.

⁷¹ Usp. i u tal. *zucoria* (Lomb., Penzig 1, 118) prema tal. *zucchero*.

Naziv *šikoreja* očiti je knjiški ili komercijalni galicizam (franc. *chicorée*).

Nazive za kavni nadomjestak koji se dobiva iz prženog korijena te biljke posudili smo preko njem. *Zichorie*: *cikorija*, slov. *cikurka* i preko tal. *ciçoria*: *čikori(j)a* (Dalmacija).

9. *Farfarus* (26, 135) *Tussilago farfara*.

Jedini nastavljač lat. naziva nalazimo u nas u osamljenoj cresko-lošinjskoj Haračićevoj potvrdi *farfarina* što je i on identificirao kao *Tussilago farfara*. Dakako, taj smo lik preuzeli iz tal. dijalekata bilo preko tosk. likova *farfaro*, *farfara* ili, što je vjerojatnije, iz abruceškog *farfarella*, *farfarello*. No svi ti nazivi potječu iz lat. *farfarus* "Huflattich" (REW 3195) koje je prema Meyer-Lübkeu. dalo samo tarentinsko *farfo* i starotoskansku izvedenicu *farfione* (*Lathyrus cicera*).

10. *Juncus* (21, 112 i passim) *Juncus* sp.; *Genista* (16, 74 i passim) *Genista tinctoria*.

Nazivi za žutilicu (*Genista*), situ (*Juncus*), brnistru (*Spartium*) zanimljivi su stoga što nastavljajući latinske fitonime među njima dolazi do različitih etimoloških isprepletanja i naslanjanja.

10.1. Nazivi *žuk* (Haračić, Rab), *žuka* (juž. Dalmacija), *žukva* (Istra, Hrvatsko primorje, juž. Dalmacija), *žuka od ledine* (Š), *ledinja žuka* (Š), *lednja žuka*, *žukavac* (Š), *žukovina* (Š) za *Spartium junceum*, *žuka* (SANU), *žuk* (Š), *žukovina* za *Genista tinctoria*, te *žukva* (H), *zuka*, *zukva* za *Juncus* sp. stare su dalmatoromanske posuđenice⁷² od lat. *juncus* (REW 462a)⁷³ koje je mediteranskog podrijetla⁷⁴. Vidimo dakle da se nazivi *žuk*, *žuka*, *žukovina* upotrebljavaju za označavanje vrsta iz rodova *Genista* i *Spartium*, a oba su roda iz porodice Lepirnjača (*Papilionaceae*). "Treća" *žuka*, *Juncus* sp.⁷⁵ (iz fam. *Sitova*, *Juncaceae*) ima determinativ *vodena*.

Ostali nazivi za rodove *Genista* i *Spartium* koji se temelje na semantizmu "žut" kao *žutilica*, *žutilovka*, *žutica*, *žutilova trava*, *žutelica* za *Genista* i *žuti žulj*, *žučica* za *Spartium* imaju svoje opravdanje u samom referentu biljke⁷⁶, tj. žutoj boji cvjetova⁷⁷ od kojih se dobija ista boja.

⁷² V. Skok 3, 664-5 s.v. *žukva*.

⁷³ Usp. alb. *zunkth*, *zhugë*, *zhukë*, tal. *giunca*, franc. *jonc*, kat. *jonch*.

⁷⁴ Meillet DEL 328 s.v. *juncus* kaže da je bez sigurne etimologije.

⁷⁵ Sistematičari su dakle lat. *juncus* upotrijebili kao oznaku za rod *Juncus* i vrstu *Spartium junceum*.

⁷⁶ "Trava žutoga cvijeta kojim žene žute pletivo i vunicu", Rečnik SANU 5, 468 s.v. *žutilica*.

⁷⁷ "Dal fiore si ottiene un colorante giallo", Polunin-Huxley, Guida alla flora mediterranea, Milano 1978; str. 112.

Očito da je između naziva *žuk(-)* i var. < lat. *juncus* i naše oznake *žut-* "galbinus" redovito dolazilo do formalnog preklapanja.

10.2. Latinsko *genista* (REW 3733) koje je dalo brojne fitonime kako u našim tako i u drugim jezicima⁷⁸ dovoljno je razjašnjeno i ima bogatu povijest (v. Skok 1, 107 s.v. *banistra*). Znatnost fonetskih promjena u našim varijantama govori o frekventnosti naziva izazvanog znatnom raširenošću biljke te o značenju njezine upotrebe.

Skok (*n.n.mj.*) vrlo opsežno navodi sve varijante našeg refleksa s mjestom upotrebe ili izvorom gdje se spominje: *banistra* (Hektorović), *banèstra* (Dugi otok - Božava), *benèstra* (Pag), *barnèstra* (Krk - Punat), *bernestra* (Mikalja, Stulli), *brnèstra* (Rab), *brnistra* (Vuk), *brnjestra* (Dubrovnik), *brnastra* (Trogir), *banastra* (u krčkoromanskom govoru pored *ginastra*). Nema nikakve sumnje da su nam ti nazivi došli preko dalmatoromanskog ali je neobičan prijelaz lat. *g* > *b* u našim nazivima. Moguće je da je krčki oblik *banastra*, po Skokovu mišljenju (*n.n.mj.*) posuđen iz hrvatskoga jer je potvrđen i lik *ginastra*. No, kako nikakvim fonetskim zakonitostima nije moguće protumačiti prijelaz lat. *g* > *b*, valja pomišljati na neka naslanjanja ili unakršćavanja s nekim nama nepoznatim oblicima koji su doveli do te promjene. Tome u prilog govori i usamljena sardska (logudorska) etimološka dubleta *binistra* (REW 3733).

Naziv *genistra* (SANU 241) potvrđen u Nazora (*Pastir Loda*) nedvojbeno je polučena tvorenica prema sistematskom nazivu gdje se vidi križanje s *brnistra*.

⁷⁸ Usp. alb. *gjeshtë*, *gjineshtë*, prov. *genesta*, španj. *hiniesta*, port. *giesta*, franc. *genêt*, tal. *ginestra*, rum. (*g*)*inistru*, njem. *genster*, niz. *genst*, dan. *geniste* (Marzell 2, 601-2; REW 3733).

Résumé

NOTES PHYTONYMIQUES

Prenant comme point de départ les phytonymes de Pline l'Ancien (editio H. Rasmussen et W. H. S. Jones) l'auteur rassemble une dizaine de noms latins de plantes dont l'expression s'est conservée jusqu'à nos jours dans le croate ou serbe, bien entendu, en tenant compte des attestations qu'en donnent Columelle, Théophraste et autres auteurs classiques. On ne s'est pas contenté d'établir le point de départ et la forme actuelle mais on a également mis en relief par quelles voies, c'est-à-dire par quels intermédiaires linguistiques, ces éléments anciens sont pénétrés en croate tout en cherchant d'établir s'ils continuent à désigner le même référent. On a cherché surtout à démêler les pressions réciproques (expression ↔ contenu) dont ces dénominations offrent une illustration intéressante. De même, on a fait état de nombreux cas d'étymologie dite "populaire" qui a re-motivé ou modifié ces phytonymes dans la langue qui les a accueillis et adoptés.

Dans la contribution on traite de noms suivants: *acacia*, *aloe*, *anesum*, *blitum*, *cepa*, *cicer*, *cichorium*, *farfarus* et *juncus*. D'une manière beaucoup plus appuyée on attire l'attention sur le nom générique *brassica* qui avait fonction hypéronymique et l'on analyse les nombreuses dénominations spécifiques qui apparaissent comme hyponymes pour la désignation de ce genre aussi bien en latin que dans les langues romanes et plus spécialement en croate.